

Матюшенко І. Ю.

СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Розглянуто динаміку зміни у 2009 – 2013 рр. значень складових індексу глобальної конкурентоспроможності України з метою загальної оцінки рівня її економічного розвитку і визначення положення у порівняльних рейтингах. Визначено головні конкурентні недоліки України – якість інституціонального середовища, розвиненість фінансового ринку, ефективність товарних ринків, технологічна готовність, які є пріоритетними напрямками розвитку економіки і підвищення конкурентоспроможності країни. Наведено аналіз розвитку в Україні державних інститутів, а також значень індексу сприйняття корупції, значень індексу і місця в рейтингу економічної свободи. З'ясовано, що за значенням індексу інвестиційної свободи інвестиційне середовище в Україні залишається недорозвиненим, а бюрократичні вимоги заважають необхідному зростанню приватних інвестицій. Проведено аналіз динаміки індексу розвитку людського потенціалу як основної характеристики соціального розвитку країн світу і визначено значне відставання України від провідних країн світу за показниками гідного рівня життя, а також тривалості життя при значеннях показників знань на рівні розвинених країн. Представлено аналіз і рекомендації доступності для нинішньої України прискореного розвитку через швидке нарощування капіталу і нову індустріалізацію.

Ключові слова: індекс конкурентоспроможності, економічна свобода, інвестиційна свобода, сприйняття корупції, технологічна готовність, розвиток людського потенціалу, прискорений розвиток, нова індустріалізація

Табл.: 6. *Бібл.:* 24.

Матюшенко Ігор Юрійович – кандидат технічних наук, професор, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 339.737

МАТЮШЕНКО И. Ю.

СОЗДАНИЕ БЛАГОПРИЯТНОГО ИНВЕСТИЦИОННОГО КЛИМАТА КАК ПРЕДПОСЫЛКА ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ

Рассмотрена динамика изменения в 2009 – 2013 гг. значений составляющих индекса глобальной конкурентоспособности Украины с целью общей оценки уровня ее экономического развития и определения положения в сравнительных рейтингах. Определены конкурентные недостатки Украине – качество институциональной среды, развитие финансового рынка, эффективность товарных рынков, технологическая готовность, которые являются приоритетными направлениями развития экономики и повышения конкурентоспособности страны. Приведен анализ развития в Украине государственных институтов, а также значений индекса восприятия коррупции, значений индекса и места в рейтинге экономической свободы. Выяснено, что по значению индекса инвестиционной свободы инвестиционная среда в Украине остается неразвитой, а бюрократические преграды мешают необходимому росту частных инвестиций. Проведен анализ динамики индекса развития человеческого потенциала как основной характеристики социального развития стран мира и определено значительное отставание Украины от ведущих стран мира по показателям достойного уровня жизни, а также продолжительности жизни при значениях показателей знаний на уровне развитых стран. Представлен анализ и рекомендации доступности для нынешней Украины ускоренного развития путем быстрого наращивания капитала и новой индустриализации.

Ключевые слова: индекс конкурентоспособности, экономическая свобода, инвестиционная свобода, восприятие коррупции, технологическая готовность, развитие человеческого потенциала, ускоренное развитие, новая индустриализация

Табл.: 6. *Библ.:* 24.

Матюшенко Игорь Юрьевич – кандидат технических наук, профессор, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

UDC 339.737

Matyushenko I. Yu.

CREATION OF FAVOURABLE INVESTMENT CLIMATE AS A PRE-REQUISITE OF TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT OF UKRAINE

The article considers dynamics of changes of values of components of the global competitiveness index of Ukraine in 2009-2013 with the aim to make a general assessment of the level of its economic development and determination of its state in comparative ratings. It identifies competitive disadvantages of Ukraine – quality of the institutional environment, development of the financial market, efficiency of trade markets and technological readiness, which are priority directions of development of the economy and increase of the national competitiveness. It analyses development of state institutes in Ukraine and also values of the index of perception of corruption, values of the index and place in the rating of the economic freedom. It ascertains that in accordance with the index of investment freedom the investment environment in Ukraine is under-developed and bureaucratic obstacles interfere with the necessary growth of private investments. It conducts analysis of dynamics of the index of human potential development as the main characteristic of social development of the countries of the world and determines significant lag of Ukraine from leading countries of the world by indicators of a proper level of life and life expectancy with the values of knowledge level indicators being at the level of developed countries. It provides analysis and recommendations of the possibility of accelerated development of Ukraine by means of fast accumulation of capital and new industrialisation.

Keywords: index of competitiveness, economic freedom, investment freedom, perception of corruption, technological readiness, development of human potential, accelerated development, new industrialisation.

Tabl.: 6. *Bibl.:* 24.

Matyushenko Igor Yu. – Candidate of Sciences (Engineering), Professor, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Світові умови розвитку економіки України вимагають ґрунтовного і комплексного оцінювання можливостей інтеграції країни у світовий господарський простір. Перспективи такої інтеграції значною мірою залежать від місця й ролі країни у глобальному економічному середовищі, які, у свою чергу, визначаються поточними конкурентними позиціями країни та її здатністю забезпечувати умови для довгострокової конкурентоспроможності національної економіки.

Проблема визначення звідки, куди і за якими причинами спрямовується капітал в Україну, визначають не тільки потенційні можливості, але й реальні умови ведення бізнесу в країні і міжнародні рейтинги країни, які їх оцінюють. Вказана проблема вивчається багатьма відомими українськими вченими, такими як: В. М. Геєць, Е. М. Лібанова, М. О. Кизим, В. С. Пономаренко, О. М. Тищенко, В. П. Семиноженко та іншими.

У той же час, такі співставлення країн світу по різних аспектах їх розвитку потребують регулярного аналізу і дозволяють визначити проблеми розвитку країн, як ті, що відносяться до глобальних, так і специфічні для кожної держави, а також пріоритетні напрями її технологічного розвитку [1].

Для загальної оцінки рівня економічного розвитку доцільно, перш за все, сконцентрувати увагу на світових рейтингах конкурентоспроможності та використати їх аналіз для визначення пріоритетних напрямів розвитку економіки України в міжнародному конкурентному середовищі.

У табл. 1 наведено дані щодо місця України за значеннями складових глобального індексу конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) у 2009 – 2013 рр. [2; 3].

У 2012 р. Україна у рейтингу глобальної конкурентоспроможності ІК поліпшила свій результат у порівнянні

Таблиця 1

Місце України за значеннями складових глобального індексу конкурентоспроможності ВЕФ у 2009 – 2013 рр. [2, 3]

Індекс	Субіндекс	Складова	Значення за роками				
			2009	2010	2011	2012	2013
Глобальний індекс конкурентоспроможності (ІК)	Загальні вимоги	1. Суспільно-політичні інститути	115	120	134	134	132
		2. Інфраструктура	79	78	68	68	65
		3. Макроекономічна стабільність	91	106	132	132	90
		4. Охорона здоров'я і початкова освіта	60	68	67	66	62
	Підсилювачі ефективності	5. Вища і професійна освіта	43	46	46	46	47
		6. Ефективність товарних ринків	103	109	129	129	117
		7. Ефективність ринку праці	54	49	54	54	62
		8. Розвиненість фінансового ринку	85	106	119	119	114
		9. Технологічна готовність (оснащеність новими технологіями)	65	80	83	83	81
		10. Розмір ринку	31	29	38	38	38
	Інновації та розвиненість	11. Розвиненість приватного сектору	80	91	100	100	91
		12. Інновації	62	62	63	63	71

з 2011 р. одразу на дев'ять позицій. Якщо в 2011 р. місце України серед 142-х країн було 82-м відразу після Тринідаду і Тобаго, то в 2012 р. країн у рейтингу стало 144, а місце України – 73-є, і розташувалася вона поруч зі Словаччиною і Чорногорією, які, щоправда, свій результат погіршили [2; 3].

Слід зазначити, що Україна піднялася в рейтингу-2012 завдяки поліпшенню таких показників, як макроекономічне середовище (90-е місце у 2012/2013 рр.) та інфраструктура (65-е місце у 2012/2013 рр.). Але все це у більшій мірі заслуга посткризової відбудови і проведення чемпіонату Євро 2012. Також Україна традиційно посідає досить високі позиції у світі за охороною здоров'я,

освітою, ринком праці, однак поки що це можливо за рахунок масового охоплення населення і розміру країни, але не через якість.

З табл. 1 видно, що в індексі глобальної конкурентоспроможності (ІК) є такі складові, за якими Україна стабільно, рік у рік перебуває на низькому рівні, а саме:

- якість інституціонального середовища (тобто низька якість державних інститутів) – 132-е місце в 2012/2013 рр. Саме тому реформування інститутів державної влади має стати пріоритетним напрямком діяльності Верховної Ради і уряду України. Це має сприяти прозорості та ефективності діяльності цих інститутів, суттєвому зниженню корупції та фа-

воритизму, підвищенню ефективності системи законодавчого регулювання, захищеності прав власності, покращенню умов розвитку бізнесу;

- розвиненість фінансового ринку (неефективний ринок фінансових послуг) – 114-е місце у 2012/2013 рр. Хоча фінанси у формі позик (кредитів) і ризикового капіталу відносно легкодоступні, місцевий фондовий ринок недостатньо розвинутий. Основною причиною є недостатня захищеність інвесторів і регулювання обігу цінних паперів;
- ефективність товарних ринків – одна з найслабших позицій в оцінці конкурентоспроможності України – 117-е місце у 2012/2013 рр. Хоча така ситуація характерна для більшості перехідних економік, Україна одержала особливо низькі оцінки в цій категорії. Внутрішня й зовнішня конкуренції, як найважливіші рушійні сили ефективності ринку, послаблюються внаслідок неефективної антимонопольної політики й складної системи оподаткування. Негативний ефект від такої ситуації підсилюється штучно створеними бар'єрами щодо входу іноземних компаній на українські ринки, розвитку торгівлі й залучення інвестицій. Реформи в цій сфері повинні бути пріоритетними;
- технологічна готовність (слабке використання нових технологій) – 81-е місце у 2012/2013 рр. Посідаючи таке місце, Україна втрачає багато можливостей для розвитку, які пропонуються запозиченими з інших країн технологіями. Новітні технології не знаходять поширення в Україні, і компанії часто не хочуть або не можуть адаптувати їх для вдосконалення виробничих процесів і продукції. Замість цього, багато компаній усе ще покладаються на інновації, які сьогодні не є найкращим методом підвищення ефективності роботи бізнесу для країни з таким рівнем економічного розвитку. Важливим завданням є спрощення схем ліцензування й підтримка припливу існуючих технологій у формі прямих іноземних інвестицій. Урядова програма, що підтримує передачу нових технологій, набагато б підвищила б рівень конкурентоспроможності України. У цьому контексті важливим завданням є застосування NBIC-технологій, що може підвищити продуктивність багатьох секторів економіки.

Тобто, це головні конкурентні недоліки України і тому є пріоритетними напрямками в підвищенні конкурентоспроможності країни.

Таким чином, як визнають міжнародні організації, Україна сьогодні має високоосвічене населення; одні з найкращих у світі сільськогосподарських земель і значний запас мінеральних ресурсів; відносно непогану (як для такого низького ВВП на душу населення) інфраструктуру. Крім того, Україна є країною індустріалізованою, хоча український капітал (засоби виробництва) багато в чому застарів морально й фізично. Тобто, в Україні є усі передумови, щоб стати розвинутою країною.

В той же час, українська економіка й сьогодні залишається однією з небагатьох, які й досі не зуміли досягти рівня 1991 р. (в той час, як Білорусь вийшла на цей рівень у 2004 р., Казахстан – у 2006 р., а Росія – у 2007 р.). При цьому за 22 роки незалежності зазвичай пріоритетами українських урядовців були: підтримка статус-кво, виконання бюджетних зобов'язань (щоб не викликати невдоволення виборців) і розкрадання бюджетних коштів. Результат – інституції, які мутували з радянських (від судової системи до оподаткування й регулювання), структурні проблеми й низька продуктивність економіки.

Водночас, за класифікацією Світового банку, Україна все ще залишається державою із середнім рівнем доходів (нехай і близьким до нижньої межі). Так, до категорії країн середнього доходу належать країни із валовим національним доходом (ВНД) на душу населення (2011 р.) між 1026 і 12475 дол. США (тобто 2 і 26% від показника Сполучених Штатів відповідно). При цьому, рівень 4035 дол. США розділяє цю групу на країни з доходом нижче середнього та вище середнього [4].

Фахівці ВЕФ відмічають, що низька оцінка такої складової індексу, як державні інститути, не дає можливості належною мірою відчувати позитивний ефект від переходу України на стадію орієнтованих на розвиток економік. Розвиток державних інститутів гальмується внаслідок відсутності системної адміністративної реформи. У світі в 2012 р. Україна посідає 16-е місце з краю за цим показником [3]. Причинами такої ситуації на сьогодні є: низька ефективність і непрозорість уряду, а також виборів 2012 р. у ради всіх рівнів, що знизило ефективність дій влади; невиконання «правильних» законів, не доведення до кінця реформ, не виконання інститутами влади покладених функцій; зловживання владою чиновниками; слабкий захист прав власності, корупція.

Щодо серйозності проблеми корупції в Україні постійно акцентує увагу міжнародна організація Transparency International [5]. Так, наприкінці 2012 р. за індексом сприйняття корупції Україна займає 144-е місце зі 176-ти країн світу. Хоча це і на вісім позицій вище, ніж у 2011 р. (152-е місце зі 180-ти країн), але, за висловлюваннями експертів цієї організації, Україна одержала тільки 26 балів зі 100, що ставить її поряд з Сирією, Папуа-Новою Гвінеєю, Бангладеш, Камеруном і Конго. Навіть Росія і Білорусь одержали вище – 28 і 31 бал. Будь-який результат, нижче за 30 балів – це «ганьба для нації», кажуть у Transparency [3; 5]!

Головними факторами зростання корупції в Україні на протязі 2011 – 2012 рр. експерти Transparency International вважають [3]:

- бездіяльність Національного антикорупційного комітету;
- відсутність фінансування Державної програми протидії корупції;
- зміни в законодавстві щодо тендерних закупівель за бюджетні кошти зробили можливим виведення «в тінь» десятків мільярдів державних коштів (перш за все, за рахунок різкого розширення застосування

процедури закупівель у одного учасника і виведення великої частки закупівель взагалі за межі тендерів).

Крім того, саме корупція є причиною того, що Україна відноситься до числа «пригноблених» країн відповідно до індексу економічних свобод фонду Heritage Foundation і The Wall Street Journal [6], а також відповідно до оцінок Cato Institute та Fraser Institute [3, 7, 8]. У 2012 р. Україна посіла 163-є місце зі 179-ти, тобто між Соломоновими островами і Узбекистаном, поряд з африканськими країнами, а також Білоруссю, Кубою, Венесуелою. В табл. 2 представлено місце України за значенням індексу економічної свободи [3].

Рівень свободи від корупції в Україні за останнє десятиліття практично не мінявся, і в результаті країна зайняла 38-е місце з кінця за цим показником. Це практично найменший результат для України серед усіх свобод, які враховують автори рейтингу.

Крім того, у 2012 р. за показником інвестиційної свободи у рейтингу фонду Heritage Foundation і The Wall Street Journal Україна займає сьоме місце з кінця серед тих же 179-ти країн. За висновком експертів цього фонду, а також фахівців Cato Institute та Fraser Institute «інвестиційне середовище залишається недорозвиненим, а бюрократичні вимоги заважають необхідному зростанню приватних інвестицій» [3; 7; 8].

Сьогодні експерти констатують, що на протязі 2011 – 2013 рр. відбувається стабільне надходження в Україну іноземних інвестицій на рівні 5,7 – 6,0 млрд дол. на рік, але в основному з Кіпру – улюбленого офшору українських бізнесменів. В той же час, прогнозується, що в 2013 р. будуть зростати певні особливості українського інвестиційного ринку [9 – 11]:

- у площині «переділу ринку» інвестиції в Україну вже не цікаві, оскільки у цій сфері вже тісно;

- у площі «створення нового» інвестиції дуже небезпечні.

Як наслідок, інвестиції в Україну, на думку незалежних експертів, будуть поступати тільки через ті канали, які надійно захищені найближчим оточенням правлячої еліти. Виключенням можуть стати інвестиції з країн, де народжуються молоді транснаціональні компанії, а також з країн, зацікавлених у перенесенні виробництв за свої межі. Серед таких країн – Росія, Кіпр, деякі держави Центральної і Східної Європи (Польща, Угорщина, Чехія), також США, Австрія і Німеччина. Їхні сфери інтересів – сільське господарство, альтернативна енергетика, комерційна нерухомість, торгівля і в окремих випадках – видобування корисних копалин на стадії запуску проєктів.

Для оцінки такої складової інвестиційного клімату як соціальний розвиток країн світу в міжнародних співставленнях розглядають, перш за все, інтегральний показник – індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛ), що публікується у щорічних звітах ООН [12 – 14]. У табл. 3 наведено порівняльні дані значень цього індексу для України, країн з високим рівнем розвитку людини і середньосвітовими значеннями.

У середині березня 2013 р. Програма розвитку ООН (ПРООН) презентувала чергову, уже 22-гу щорічну Доповідь про людський розвиток за 2013 р., що приводить аналіз складових ІРЛ у 187-ти країнах світу [13].

У табл. 4 представлено значення складових індексу людського розвитку в Україні та деяких інших країнах світу у 2012 р.

Як видно з табл. 4, Україна знаходиться в групі країн із середнім рівнем розвитку людини, таких як Вірменія, Азербайджан та Іран. До країн з найвищими значеннями ІРЛ входять Норвегія (0,955 – 1 місце), Австралія (0,938 – 2-е), США (0,937 – 3-е), Нідерланди (0,921 – 4-е) і Німеччина

Таблиця 2

Значення індексу і місце в рейтингу економічної свободи для України [3]

Індекс економічної свободи України у період 1995 – 2012 рр.		Рейтинг економічної свободи у 2012 р.	
Рік	Значення індексу, Україна / Середньосвітове значення	Місце в рейтингу	Країна
1995	39,9 / 57,6	1	Гонконг
		2	Сінгапур
2000	47,8 / 58,1	3	Австралія
		4	Нова Зеландія
2005	55,8 / 59,6	5	Швейцарія
		144	Росія
2011	45,8 / 59,7	163	Україна
		174	Венесуела
2012	46,1 / 59,5	175	Еритрея
		176	Лівія
		177	Куба
		179	Північна Корея

Порівняльна характеристика індексу людського розвитку України [12; 13]

Рік	Україна (середній рівень розвитку людини)	Високий рівень розвитку людини	Середньосвітове значення індексу
2005	0,712	0,716	0,660
2006	0,718	0,721	0,664
2007	0,725	0,728	0,670
2008	0,729	0,733	0,674
2009	0,720	0,734	0,676
2010	0,725	0,742	0,679
2011	0,729	0,742	0,682
2012	0,740	0,756	0,694

Таблиця 4

Україна та інші країни світу в ІРЛ доповіді ПРООН 2013 р. [13]

Країна, місце в індексі	Індекс 2012 р.	Тривалість життя, років, 2012 р.	ВНД за ПКС на д.н., дол. у цінах 2005 р., 2012 р.	Середня тривалість навчання, років, 2010 р.	Очікувана тривалість навчання дітей, років, 2011 р.
1. Норвегія	0,955	81,3	48 688	12,6	17,5
3. США	0,937	78,7	43 480	13,3	16,8
5. Німеччина	0,920	80,6	35 431	12,2	16,4
10. Японія	0,912	83,6	32 545	11,6	15,3
12. Корея	0,909	80,7	28 231	11,6	17,2
20. Франція	0,893	81,7	30 277	10,6	16,1
25. Італія	0,881	82,0	26 158	10,1	16,2
26. Великобританія	0,875	80,3	32 538	9,4	16,4
35. Словаччина	0,840	75,6	19 696	11,6	14,7
37. Угорщина	0,831	74,6	16 088	11,7	15,3
39. Польща	0,821	76,3	17 776	10,0	15,2
50. Білорусь	0,793	70,6	13 385	11,5	14,7
55. Росія	0,788	69,1	14 461	11,7	14,3
56. Румунія	0,786	74,2	11 011	10,4	14,5
69. Казахстан	0,754	67,4	10 451	10,4	15,3
78. Україна	0,740	68,8	6 428	11,3	14,8
90. Туреччина	0,722	74,2	13 710	6,5	12,9
101. Китай	0,699	73,7	7 945	7,5	11,7
187. Нігер	0,304	55,1	701	1,4	4,9
Світ в цілому	0,694	70,1	10 184	7,5	11,6

(0,920 – 5-е). За результатами 2012 р. за значенням індексу людського розвитку Україна зайняла 78-е місце (проти 76-го місця у 2011 р.) і знаходиться між Казахстаном і Туреччиною [13; 14].

Найбільше відставання України від провідних країн світу за такими субіндексами, що складають інтегральний індекс людського потенціалу, як гідний рівень життя ІВВП

(тобто ВВП на душу населення) і довге і здорове життя ІТЖ (індекс тривалості життя). При цьому, за рівнем знання ІО Україна знаходиться поряд з таким розвиненими країнами, як Швейцарія або Японія.

При аналізі за методикою ПРООН, перш за все, звертають увагу на таку складову індексу розвитку людського потенціалу, як гідний рівень життя ІВВП або ВВП (ВНП) на

душу населення. При цьому, ПРООН при визначенні ІЛР використовує не більш поширений у національній і світовій статистиці показник валового внутрішнього продукту (ВВП), а близький до нього за економічним змістом показник валового національного доходу (ВНД). Він відрізняється від ВВП тим, що не включає результатів економічної діяльності нерезидентних економічних одиниць і включає діяльність резидентів цієї країни в зарубіжних державах. Для більшості країн, окрім нафтодобувних, показники ВВП і ВНД відрізняються не більш як на 2–3%. ВНД визначається в доларах не за офіційним валютним курсом, а за паритетами купівельної спроможності (ПКС), що для більшості країн істотно відрізняються від валютного курсу. Так, якщо в Україні у 2011 р. за офіційним курсом 7,99 грн дорівнювали одному американському долару, то за паритетами це співвідношення становило приблизно 4,36 грн до долара.

Душові показники ВНД, які багато в чому визначають життєвий рівень наших громадян, в Україні вкрай низькі. Вони на 37% нижчі від середньосвітових, не кажучи вже про порівняння з аналогами для країн Євросоюзу, які вищі в кілька разів. Так, за даними Світового банку, у 2011 р. Україна займала 122-е місце у рейтингу країн за розміром ВНД на душу населення (тобто поряд з африканськими країнами), а також 54 місце серед 195-ти країн за розміром ВНД [15], як це вказано в табл. 5.

Якщо розглядати близький до ВНД показник ВВП, то результати економічного розвитку України за 21 рік дер-

жавної незалежності виявляються одними з найгірших серед усіх країн світу.

За даними статистичного департаменту Секретаріату ООН, за 1990–2011 рр. світовий ВВП зріс у 1,74 рази. А в Україні він у 2011 р. становив лише 69,3% від рівня 1990 р. (в той же час, Білорусь вийшла за цим показником на рівень 1990 р. ще у 2004 р., Казахстан – у 2006 р., а Росія – у 2007 р.). Серед 209 країн, щодо яких є дані ООН про динаміку реального ВВП за 1990–2011 рр., за цей період лише в Молдові (61,1%) і крихітній Наурі в Мікронезії з 10-тисячним населенням ці показники були нижчими, ніж в Україні. Тобто Україна за цим найважливішим економічним показником — на 207-му місці! Навіть у країнах, що пережили руйнівні внутрішні конфлікти, він був вищим, ніж в Україні: у Грузії – 73,8%, Таджикистані – 88,8, Киргизстані – 105,2, Сербії – 73,8, Косово – 77,0, Чорногорії – 109,7, колишній Югославській Республіці Македонії – 129,7, а в Афганістані – 191,9% [13].

Наслідком такого стану з розвитку людського потенціалу є зростаюча нерівність серед верств українського суспільства. Нерівність – основна проблема сьогодення, найбільш соціально небезпечна. Можна скільки завгодно боротися з бідністю, допомагати бідним і захищати їх. Але вони не почуватимуться краще, розуміючи, що ущемлені в чомусь і ушкоджені. Відносна бідність – результат нерівності. Однак вона виявляється не тільки в доходах, але і у доступі до якісних освіти, медичної допомоги, об'єктів інфраструктури. Є також й нерівність доступу до ресурсів, насамперед

Таблиця 5

Рейтинг країн за розміром ВНД на душу населення та загальним розміром ВНД у 2011 р. [15]

Рейтинг країн за розміром ВНД на душу населення			Рейтинг країн за розміром ВНД		
Місце в рейтингу	Країна	Розмір ВНД на д.н., в поточних цінах, тис. дол.США	Місце в рейтингу	Країна	Розмір ВНД, млрд дол. США
1	Монако	183,15	1	США	15094
2	Ліхтенштейн	137,07	2	Китай	7298,1
3	Норвегія	88,89	3	Японія	5867,15
4	Катар	80,44	4	Німеччина	3570,56
5	Люксембург	78,13	5	Франція	2773,03
6	Швейцарія	76,38	6	Бразилія	2476,65
7	Нормандські Острови	67,96	7	Великобританія	2431,59
8	Данія	60,39	8	Італія	2194,75
9	Швеція	53,23	9	Росія	1857,77
10	Сан-Марино	50,4	10	Індія	1847,98
121	Самоа	3,19	54	Україна	165,245
122	Україна	3,12	192	Тувалу	0,36
195	Демократична Республіка Конго	0,19	195	Демократична Республіка Конго	0,2

економічних. Наприклад, чи є у конкретної особи доступ до кредитів, чи може вона придбати підприємство? Оскільки більш-менш серйозні гроші можна заробити тільки будучи власником, тобто представником середнього класу [13].

За визначенням ПРООН, до середнього класу входять люди, які можуть заробляти або витратити від 10 до 100 дол. (у цінах 2005 р. за ПКС) на день на одну особу [12]. Як наслідок, середній клас – категорія складна. Спочатку вважали, що це ті, хто і не багатий, і не бідний. Коли стали аналізувати, зрозуміли, що це люди, котрі розраховують і опираються тільки на власні сили, думають про майбутнє, роблять у нього інвестиції, вкладають у розвиток свій та своїх дітей. Якщо спочатку до середнього класу належали переважно власники малих і середніх підприємств, то тепер у країнах так званої євроатлантичної цивілізації – переважно наймані працівники з досить високою кваліфікацією. Завдяки своїм знанням та адаптивності вони не такі вразливі в умовах кризи, здатні за потреби швидко пере-кваліфікуватися [14].

У країні з високим рівнем нерівності середній клас не може бути масштабним. Середній клас досить інерційний і налаштований не на економічні прориви та революції, а на соціальну і всляку іншу стабільність. Проте він прямо пов'язаний із демократичним розвитком суспільства і залученням широких верств населення до управління, що змінює ставлення людини до виконання рішень. В Україні, якщо взяти мінімальні витрати у 10 дол. (за ПКС) на день на одну особу, то кількість середнього класу знаходиться у межах 50% населення. Але якщо врахувати наявність у людини елементарного набору – холодильника, телевізора, пральної машини тощо, то середній клас уже стає меншим. Люди, які витрачають усе, що заробляють, на їжу

та одяг, – це не класичний середній клас. За комплексними критеріями, до середнього класу в Україні належить 10–15% населення. І він не зростає [14].

У розробленому експертами з Колумбійського університету під егідою ООН (World Happiness Report) рейтингу самих щасливих країн світу Україна зайняла у 2012 р. 91-е місце (головними критеріями служать політичні свободи, система соціального захисту населення і відсутність корупції) [15; 16]. А у рейтингу країн за довготривалістю життя міжнародної організації Central Intelligence Agency Україна зайняла у 2012 р. 153-е місце [3] (табл. 6).

Оцінку якості життя ведуть й інші міжнародні організації [17 – 19]. Згідно з даними International Living, Pricewaterhouse Coopers, World Bank, за інтегральними індексами соціального розвитку Україна значно відстає навіть від таких країн, як: Мавританія, Ісландія, Ірак, Албанія, Боснія і Герцоговина, Багамські острови і т. ін. [1]. Хоча, в той же час, ще зберігається достатньо високий потенціал в індексах економіки знань.

Слід відмітити, що в сьогоденні однаково важких макроекономічних умовах у більшості країн світу основним фактором інвестиційної привабливості стають умови ведення бізнесу. При цьому більшість працюючих в Україні бізнесменів вважають, що поряд з корупцією найбільшим лихом для інвестора сьогодні є податковий клімат країни.

У рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business 2013, що готує Всесвітній банк, Україна за 2012 р. [3; 20; 21]:

1) піднялася з передостаннього 183-го місця до 165-го, в основному за рахунок одного показника – електронізації документообігу з ПДВ (на кінець року – 98% платників подали звітність в електронній формі). В той же час, це не компенсувало інших

Таблиця 6

Місце України у рейтингу самих щасливих країн світу і у рейтингу країн за довготривалістю життя у 2012 р. [3]

Рейтинг самих щасливих країн		Рейтинг країн за довготривалістю життя		
Місце в рейтингу	Країна	Місце в рейтингу	Країна	Середня тривалість життя, років
1	Данія	1	Монако	89,68
2	Фінляндія	2	Макао (у складі КНР)	84,43
3	Норвегія	3	Японія	83,91
4	Нідерланди	4	Сінгапур	83,75
5	Канада	5	Сан-Марино	83,07
6	Швейцарія	6	Андорра	82,5
7	Швеція	7	Гернсі (острів у протоці Ла-Манш)	82,24
8	Нова Зеландія	8	Гонконг	82,12
9	Австралія	9	Австралія	81,9
10	Ірландія	10	Італія	81,86
18	Великобританія	153	Україна	68,74
20	Ісландія	212	Нігерія	52,05
91	Україна			

вад податкової системи країни, найбільші з яких, як підтверджують дослідження й інших міжнародних організацій [22; 23], наступні:

- адміністрування податків. Підприємці усе ще вимушені витратити більше 20 днів на рік на адміністрування податків (середній показник у Центральній і Східній Європі – 10 днів, а в ОАЕ, світовому рекордсмені, всього 12 годин). Крім того, у звіті ЄБРР Transition Report 2012 вказано, що «політика податкового адміністрування, включаючи затримки із відшкодуванням ПДВ, обмежену здатність компаній віднімати інвестиції з прибутку при сплаті корпоративного податку, а також авансові податкові платежі, відлякують інвесторів»;
- фіскальний тиск. Якщо малий і середній бізнес відмічають зменшення тиску у 2012 р., то крупні компанії продовжують скаржитись на посилення податкового тиску і почашення перевірок. За результатами проведеного наприкінці 2012 р. Європейською Бізнес Асоціацією (ЄБА) опитування топ-менеджерів міжнародних компаній, одержані наступні відповіді: 83% опитаних стикнулись із пропозицією сплатити податки авансом, 51% – із необґрунтованими інформаційними запитами, 46% – із встановленням «завдань» за сплатами в бюджет, 31% – із упередженістю суддів або податкових органів, 29% – із обтяженими перевірками, 27% – із відмовами та штучними перепонами при поданні декларацій. В цілому, бізнесмени оцінюють податковий клімат України лише на 2,42 бали з максимально можливих 5,00 [3, 24];
- одержання дозволів на будівництво. Україна займає 183 місце із 185. На одержання дозволів компанія повинна витратити більше року або 375 днів. При цьому, у країнах ЦВЄ на вказані дозволи втрачається 226 днів. Також в Україні це коштує майже у три рази дорожче, якщо виміряти у середніх доходах українців.

2) піднялася зі 152-го на 137-е місце завдяки прогресу ще у п'яти напрямках:

- у сфері відкриття бізнесу – завдяки ліквідації вимог до мінімального капіталу, до наявності нотаріально заверених документів при реєстрації компанії Україна злетіла зі 116-го на 50-е місце, тобто на один рівень з такими державами, як Фінляндія і Естонія;
- в реєстрації власності – завдяки введенню ліміту на передачу власності у земельному кадастрі уряд допоміг підняти країну з 168-го на 149-е місце;
- у сфері підключення нових компаній до електричних мереж (166-е місце);
- у сфері забезпечення виконання контракту (42-е місце);
- у сфері банкрутства (157-е місце).

Крім того, дуже низьке 145-е місце України в Doing Business 2013 у сфері міжнародної торгівлі пов'язано не з відсутністю реформ, а з тим, що враховані у рейтингу дані не беруть за увагу новий Митний кодекс, що вступив у силу

з 1-го червня 2012 р. і суттєво покращив стан справ у цій сфері. У звіті ЄБРР Transition Report 2012 наголошується, що «новий кодекс спрямований на [3]:

- спрощення імпорتنих процедур, а саме: дозволяючи реєстрацію імпорту, в тому числі до самого імпортування товарів, у будь-яких митних агентствах, скорочуючи час митних реєстраційних процедур з одного дня до чотирьох годин; вводячи електронні декларації; впроваджуючи принцип єдиного вікна;
- декриміналізацію контрабанди товарів і заборону митним органам конфісковувати контрабанду».

На думку експертів ЄБРР, якщо вказані заходи будуть повністю реалізовані, то вони допоможуть українським виробникам інтегрувати свої міжнародні виробничі активи. Топ-менеджери, опитані Європейською Бізнес Асоціацією наприкінці 2012 р., також відмічають покращення митних процедур і роботи митників [24]. В той же час, на думку бізнесменів, опитаних ЄБА, інвестиційний клімат в Україні ще дуже і дуже далекий від досконалості. Тому Україні в гонитві за інвестиціями потрібно продовжувати на практиці впровадження задекларованих реформ.

Як наслідок, виникає питання: чи доступний для нинішньої України прискорений розвиток через швидке нарощування капіталу і нову індустріалізацію? Як свідчить міжнародний досвід, саме на етапі прискореної індустріалізації можливе випереджаюче економічне зростання, по 10% на рік і більше, як це продемонстрували нинішній Китай, післявоєнна Японія, «азіатські тигри» або країни BRICS і MIST.

Прискорена індустріалізація за визначенням потребує від самого початку низького рівня запасу капіталу в перерахунку на одного працівника. Однак цей показник в Україні (приблизно 41 тис. у доларах 2000 р.) є одним із найвищих серед пострадянських країн і приблизно дорівнює рівню Малайзії – країни, що вже пройшла етап індустріалізації [26]. Майже аналогічні й цифри по Китаю, де спостерігається зниження віддачі на новий капітал. Таким чином, запас капіталу в Україні є вже доволі великим (нехай його і не порівняти з розвиненими країнами – наприклад, для країн Єврозони запасу капіталу в перерахунку на одного працівника складає приблизно 150 тис. у доларах 2000 року), що не дає можливості сподіватись на традиційні рішення щодо прискореної індустріалізації з «нуля».

Однак віддача на капітал, розрахована як співвідношення ВВП до запасу капіталу, яскраво ілюструє проблему української економіки – величезну неефективність, спричинену наднизькою якістю інституцій і структурними проблемами. Якщо орієнтовною нормою показника, що працює й на пострадянському просторі, є 0,5–0,6, то в Україні він дорівнює 0,3 [26]. Віддача на капітал в Україні є аномально низькою!

На перший погляд, це можна було б списати на технологічне відставання й невдалу структуру економіки. Однак інші пострадянські країни зі схожою сировинною орієнтацією й аналогічним (а то й гіршим) рівнем використовуваних технологій таких проблем не мають. Отже, справа саме

в українській специфіці – існуванні глибших структурних проблем, ніж у сусідніх пострадянських країнах. Стандартні пострадянські проблеми – корупція, недосконале законодавство й регулювання, поганий захист прав власності, тобто усе те, що називають низькою якістю інституцій, – в Україні поєднуються із фантастично низькою енергоефективністю та залежністю від імпорту дорогих енергоносіїв, а також із наявністю цілих збиткових галузей, субсидованих державою (передусім вугільної).

Проте, низьку віддачу на капітал можна сприймати як ознаку високого потенціалу. Якщо успішними реформами вдасться розв'язати основні структурні проблеми й підвищити якість інституцій, Україна має всі шанси на швидке економічне зростання. Ті ж таки дослідження МВФ, наприклад, стверджують, що якби Україна мала такий же рівень розвитку інституцій, як у країнах Центральної та Східної Європи, ВВП на душу населення був би мінімум удвічі вищим [26].

ЛІТЕРАТУРА

1. Основи сталого розвитку Харківської області до 2020 року : монографія [Текст] / М. М. Добкін, С. І. Чернов, Г. А. Кернес, Ю. А. Сапронов, В. С. Пономаренко, М. О. Кизим та ін. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2010. – 512 с.
2. Global Competitiveness Reports [Електронний ресурс] / World Economic Forum. – Режим доступу: <http://weforum.org/en/initiatives/gcp/> Global%20Competitiveness%20Report/PastReports/index.htm
3. Снежко Е. Бег с препятствиями [Текст] / ТОП-100. Рейтинг лучших компаний Украины. – 2012. – №4. – С.12–17.
4. Мягкий Н., Кухта П. Украина в ловушке среднего дохода / [Текст] / Зеркало недели. – 12.01.2013. – №1. – С. 7.
5. Corruption Perceptions Index 2012 [Електронний ресурс] / Transparency International. – Режим доступу: http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2012
6. Сайт Фонду Heritage Foundation. – Режим доступу: <http://www.index.heritage.org>
7. Report Economic Freedom of the World: 2012 [Електронний ресурс] / Cato Institute. – Режим доступу: <http://www.cato.org/pubs/efw/map/index.php>
8. Economic Freedom of the World: 2012 Annual Report [Електронний ресурс] / The Fraser Institute. – Режим доступу: <http://www.freetheworld.com/release.html>
9. World Investment Prospects Survey 2009–2011 [Електронний ресурс] / United National Conference of Trade and Development. – Режим доступу: http://www.unctad.org/en/docs/wips2009_en.pdf
10. Sovereign Risk Monitor 2012 [Електронний ресурс] / Credit Market Analysis. – Режим доступу: <http://www.cmavision.com/market-data>
11. Global Risks 2012. A Global Risk Network Report [Електронний ресурс] / World Economic Forum, 2012. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/pdf/globalrisk/globalrisk2012.pdf>
12. Human Development Report 2013 [Електронний ресурс] / Human Development Report. – Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en/reports>

Таким чином, можна зробити наступні висновки:

- 1) Перші позитивні зміни в оцінці місця України серед держав світу дозволяють стверджувати, що країна має потенціал конкурентоспроможності і поліпшення інвестиційної привабливості, які є основним резервом для системних зрушень соціально-економічного середовища;
- 2) Рушійними силами структурних змін в економіці країни можуть стати реформи державних і громадських установ, підвищення якості інституціонального середовища і інфраструктури, макроекономічної стабільності, розвиток фінансового і товарних ринків, поширення використання високих технологій;
- 3) Щоб ефективно використати цей потенціал, Україна повинна у довгостроковому періоді використати три головні переваги: великий внутрішній ринок, достатньо високий рівень освіти населення, високу здатність до інновацій.

REFERENCES

- «Corruption Perceptions Index 2012» http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2012.
- Cait Fondu Heritage Foundation. <http://www.index.heritage.org>.
- Dobkin, M. M. and others. *Osnovy staloho rozvytku Kharkivskoi oblasti do 2020 roku* [Fundamentals of Sustainable Development of Kharkiv region in 2020]. Kharkiv: INZHEK, 2010.
- «Doing Business 2013» <http://www.worldbank.org>.
- «Doing Business 2013» <http://www.doingbusiness.org/Downloads/>.
- «Economic Freedom of the World: 2012 Annual Report» <http://www.freetheworld.com/release.html>.
- «Global Competitiveness Reports» <http://weforum.org/en/initiatives/gcp/> Global%20Competitiveness%20Report/PastReports/index.htm.
- «Global Risks 2012. A Global Risk Network Report» <http://www.weforum.org/pdf/globalrisk/globalrisk2012.pdf>.
- «Human Development Report 2013» <http://hdr.undp.org/en/reports>.
- «Happiest Nation in the World» http://www.worldvaluesurvey.org/wvs/articles/folder_published/article_base_106;http://www.worlddatabaseofhappiness.eur.nl/index.html.
- Kotliar, A. «Liudskiy rozvytok: iliuzii ta vektory rukhu» [Human development: Illusions and vectors]. *Dzerkalo tyzhnia*, March 23, 2013.
- «Key trends in human capital a global perspective 2012» <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/data-tables.html>.
- «KEI and KI Indexes 2012» <http://info.worldbank.org/etools/kam2/KAM>.
- «KPMG's Corporate and Indirect Tax Rate Survey 2012» <http://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/KPMG-Corporate-Indirect-Tax-Rate-Survey-2012.pdf>.
- Khuditskiy, V. «Top-menedzhery: sostoianie ukrainskogo biznes-klimata stabilno neblagopriatnoe» [Top managers: the state of Ukrainian business climate consistently negative]. *Zerkalo nedeli*, January 26, 2013.
- Miagkiy, N., and Kukhta, P. «Ukraine v lovushke srednego dokhoda» [Ukraine in the middle-income trap]. *Zerkalo nedeli*, January 12, 2013.

13. Ревенко А. Україна у світових координатах людського розвитку: тупцювання на місці [Текст] / Дзеркало тижня. – 23.03.2013. – №11. – С. 7.
  14. Котляр А. Людський розвиток: ілюзії та вектори руху [Текст] / Дзеркало тижня. – 23.03.2013. – №11. – С.14.
  15. The Happy Planet Index [Електронний ресурс] / The New Economic Foundation. – Режим доступу: http://www.neweconomics.org/sites/neweconomics.org/files/The_Happy_Planet_Index_1.pgf
  16. Happiest Nation in the World [Електронний ресурс] / World Value Survey. – Режим доступу: http://www.worldvaluesurvey.org/wvs/articles/folder_published/article_base_106; <http://www.worlddatabaseofhappiness.eur.nl/index.html>
  17. Quality of Life Index 2012 [Електронний ресурс] / International Living/ – Режим доступу: <http://internationalliving.com/2012/02/learn-scores-quality/>
  18. Key trends in human capital a global perspective 2012 [Електронний ресурс] / Pricewaterhouse Coopers. – Режим доступу: <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/data-tables.html>
  19. KEI and KI Indexes 2012 [Електронний ресурс] / The World Bank. – Режим доступу: <http://info.worldbank.org/etools/kam2/KAM>
  20. Doing Business 2013 [Електронний ресурс] / The World Bank. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>
  21. Doing Business 2013 [Електронний ресурс] / Doing Business – The World Bank Group. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/Downloads/>
  22. Tax Misery & Reform Index 2012 [Електронний ресурс] / Forbes Magazine. – Режим доступу: <http://www.forbes.com/global/2012/>
  23. KPMG's Corporate and Indirect Tax Rate Survey 2012 [Електронний ресурс] / KPMG. – Режим доступу: <http://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/KPMG-Corporate-Indirect-Tax-Rate-Survey-2012.pdf>
  24. Худицкий В. Топ-менеджеры: состояние украинского бизнес-климата стабильно неблагоприятное [Текст] / Зеркало недели. – 26.01.2013. – №3. – С.9.
- «Quality of Life Index 2012» <http://internationalliving.com/2012/02/learn-scores-quality/>.
- Revenko, A. «Ukraina u svitovykh koordynatakh liudskoho rozvytku: tuptsiuvannia na mistsi» [Ukraine in world coordinates human development: the stalled]. *Dzerkalo tyzhnia*, March 23, 2013.
- «Report Economic Freedom of the World: 2012» <http://www.cato.org/pubs/efw/map/index.php>.
- «Sovereign Risk Monitor 2012» <http://www.cmavision.com/market-data>.
- Snezhko, E. «Beg s prepiatstviiami» [Steeplechase]. *TOP-100. Reiting luchshikh kompaniy Ukrainy*, no. 4 (2012): 12–17.
- «Tax Misery & Reform Index 2012» <http://www.forbes.com/global/2012/>.
- «The Happy Planet Index» http://www.neweconomics.org/sites/neweconomics.org/files/The_Happy_Planet_Index_1.pgf.
- «World Investment Prospects Survey 2009-2011» http://www.unctad.org/en/docs/wips2009_en.pdf.
-